

Економіка природокористування та екологічний менеджмент

УДК 502.33:658.18:620.9.

Є. М. Данкевич

д. е. н.

директор НІП екології та лісу

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Доведено, що стрімке зростання потреб суспільства спонукає до інтенсифікації виробничої діяльності, зокрема сільськогосподарської, що досить часто супроводжується погіршенням екологічного стану природних ресурсів, залучених в аграрне виробництво, зниженням родючості ґрунтів та якості продукції, посиленням екодеструктивного впливу на довкілля. Встановлено, що внаслідок нераціонального й науково необґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва в умовах Полісся України збільшується деструктивний вплив на природне середовище. Досліджено особливості діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств регіону та визначено перспективи їх подальшого розвитку. Обґрунтовано необхідність пошуку альтернативних векторів збереження родючості ґрунту та поповнення його поживними елементами за рахунок удосконалення виробничої структури з урахуванням спеціалізації сільськогосподарських підприємств, насичення сівозмін бобовими і зернобобовими високобілковими культурами, поліпшення системи удобрення за рахунок сидератів, запровадження органічного виробництва.

Ключові слова: екологія, сільське господарство, конкурентоспроможність, природокористування, екологічна ефективність, монокультура.

Постановка проблеми

Сучасний стан економіки аграрного сектора об'єктивно вимагає переходу на інтенсивні методи господарювання із широким використанням засобів хімізації і проведенням меліорації земель. Однак, використовуються ці методи однобічно, лише для отримання економічних результатів, а тому завдають шкоди довкіллю, що призводять до антропогенних руйнівних наслідків: деградації ґрунту, зниження його родючості і, як наслідок, до погіршення якості продукції й стану навколишнього середовища. За таких умов суперечності, які виникли між економічною доцільністю та екологічною безпекою, потребують перегляду техногенної концепції розвитку аграрного сектора економіки.

Серед сучасних природних процесів, які є наслідком нераціонального господарювання на Поліссі, спостерігаються оглеєння, окислення та заболочення

земель. Із господарського обігу вилучено багато тисяч гектарів сільськогосподарських угідь, значні площі лісових масивів [2]. Упродовж останніх років пройшла значна деградація довкілля, що спричинивши активізацію процесів водної ерозії, значних екологічних та економічних втрат і збитків. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель знизило родючість ґрунтів через їх переуцільнення, втрапилися грудкувато-зерниста структура, водопроникність та аерозійна здатність з усіма екологічними наслідками [10]. У сукупності це призвело до екологічної кризи у багатьох районах і вимагає перегляду поглядів щодо ведення виробничої діяльності та пошуку векторів запровадження безпечних систем виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних засад екологізації сільськогосподарського виробництва як особливого виду суспільної діяльності та її економічного механізму зроблено українськими вченими: В. А. Борисовою, О. В. Бігданом, О. О. Веклич, П. І. Гайдуцьким, Л. С. Гринів, О. І. Гуроровим, Б. М. Данилишиним, С. І. Дорогунцовим, Н. В. Зіновчук, С. М. Рогач, М. Ф. Кропивком, Л. Є. Купінець, В. Я. Месель-Веселяком, Л. Г. Мельником, Є. В. Мішеніним, О. Л. Поповою, Т. М. Ратошнюк, П. Т. Саблуком, А. Я. Сохничем, А. Г. Тихоновим, В. М. Трегобчуком, М. М. Федоровим, О. І. Фурдичком, М. А. Хвесиком, О. В. Ходаківською, Г. В. Черевком.

Серед зарубіжних дослідників великий внесок у розробку теоретичних і практичних основ вирішення екологічних проблем належить У. Дж. Баумоль, Г. Дейлі, М. Коммону, В. Є. Оутсу, Д. Пірсу, Е. Пфайпфферу, А. Рендоллу, Б. Філду, Р. Штайнеру та ін. Незважаючи на значну увагу, приділену досліджуваному питанню, аналіз літературних джерел засвідчив, що залишаються невирішеними ряд важливих аспектів формування й запровадження економічного механізму екологізації сільськогосподарського виробництва, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень із цієї проблематики.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою статті є вивчення реалій та перспектив екологізації сільськогосподарського виробництва, об'єктом дослідження – процес екологізації сільськогосподарського виробництва в умовах Полісся України.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, надбання аграрної економічної науки, основоположні закони розвитку природи і суспільства, а також праці вітчизняних й зарубіжних учених з питань формування й функціонування економічних механізмів природокористування. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. В основу визначення економічної сутності понять та логічної послідовності їх викладу покладено діалектичний

метод пізнання. Дослідження економічного механізму екологізації будувалося на основі системного підходу, який дозволив проаналізувати обраний об'єкт як цілісну систему і сформулювати шляхи його удосконалення. Прийоми аналізу і синтезу використовувалися при вивченні витрат на природоохоронні заходи та джерел їх фінансування. За допомогою методу аналізу рядів динаміки вдалося виявити зміну окремих явищ у часі й просторі. Вивчення окремих складових та логічне їх поєднання стало підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на екологічнобезпечне ведення галузі й опрацювання концептуальних підходів до формування економічного механізму екологізації сільськогосподарського виробництва. Вагоме значення у дослідженні належить законодавчій та нормативно-правовій базі, що регламентує ведення екологічнобезпечного сільського господарства.

Результати досліджень

Внаслідок нераціонального й науково необґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва в аграрному секторі економіки України протягом багатьох років постійно збільшувався деструктивний вплив на природне середовище. У результаті цього виникла нагальна необхідність перегляду існуючих традиційних принципів господарювання та впровадження альтернативних методів господарської діяльності. Тому як вектор вирішення екологічних проблем, що склалися, пропонується господарювання на засадах сталого розвитку, закладених на Міжнародній конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (самміт "Планета Земля") у 1992 р., де був прийнятий "Порядок денний на XXI століття" ("Agenda 21") [12]. Згідно з ним, збалансований розвиток аграрного сектора повинен включати інтереси трьох сфер: економічної, соціальної та екологічної.

На початку XXI століття, як свідчать реалії економічного буття, трансформаційні процеси у світовому сільськогосподарському виробництві суттєво динамізувалися і набули системного характеру, результатом чого стало формування глобальної моделі економічного розвитку. При цьому, глобалізація має суперечливий і асиметричний характер, а її вигоди та недоліки розподіляються вкрай нерівномірно у міжнародному розрізі, що свідчить про нинішню її нездатність забезпечити тривалу економічну рівновагу у світовому масштабі. Дані тенденції особливо проявляються в аграрному секторі економіки при використанні земель сільськогосподарського призначення.

Екологізація сільськогосподарського виробництва є головним соціально-економічним і екологічним завданням сучасного суспільства, важливою умовою національної безпеки [11]. До найбільш гострих проблем глобального характеру відносяться ерозія ґрунтів, їх засолення та підкислення, заболочення, перезволоження й підтоплення земельних угідь, виснаження родючого шару ґрунту, його техногенне забруднення [5, 8].

Процес екологізації сільськогосподарського виробництва необхідно розглядати у розрізі застосування альтернативних систем господарювання.

В основі впровадження альтернативних методів лежать агроекологічні принципи, згідно з якими сільськогосподарське підприємство розглядається як еколого-економічна система, що базується на раціональних і екологічно обґрунтованих методах виробництва, забезпечуючи якість продукції й сировини, ефективність виробництва, а також мінімальний вплив на навколишнє середовище.

Починаючи з 70-80-х років минулого сторіччя, на Поліссі, як і в цілому по Україні, широко запроваджувалися індустріальні методи ведення сільського господарства, що забезпечило значне зростання обсягів виробництва продукції. Однак, така індустріалізація аграрного сектора супроводжувалася посиленням антропогенного тиску на довкілля, вичерпанням природних ресурсів, зниженням родючості ґрунтів, зникненням малих річок, забрудненням навколишнього середовища токсичними речовинами. До цього додалися проблеми, пов'язані з чорнобильською трагедією [3, 6].

Зазначені проблеми актуальні і для Полісся Житомирщини. На початок 2016 р. у сільському господарстві Житомирської області інвестиційною діяльністю займаються понад 110 підприємств, у тому числі 15 аграрних холдингів ведуть свою діяльність у п'яти районах. Серед найбільш потужних аграрних інвесторів області – ПСП «Агрофірма «Світанок»», ТОВ «А.Т.К.», ПАТ «ТАКО», ТОВ «Укр Агро РТ», ТОВ СП «Нібулон», ТОВ «Укрзернопром» (табл. 1). Більше половини ріллі (55,5 %) за категорією сільгосппідприємств займають саме інвестори.

Таблиця 1. Виробничий напрям діяльності провідних сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Підприємство-інвестор	Район діяльності	Площа, тис. га	Виробничий напрям
ТОВ СП «Нібулон»	Чуднівський, Житомирський	8,4	Рослинництво, тваринництво
ТОВ «А.Т.К.»	Любарський, Чуднівський	18,7	Рослинництво, зберігання та реалізація
ПСП «АФ «Світанок»»	Ружинський, Андрушівський	21,4	Рослинництво
ТОВ «Укрзернопром-Бердичів»	Житомирський, Бердичівський	6,5	Рослинництво
ТОВ «УкрАгро РТ»	Андрушівський, Черняхівський	10,4	Рослинництво
ПАТ «ТАКО»	Ружинський, Попільнянський	15,8	Рослинництво
ПАТ ПЗ «Агро-Region»	Любарський, Чуднівський	7,0	Рослинництво
ТОВ «Лендком»	Коростишівський, Радомишльський	5,5	Рослинництво
ТОВ «ВВ Агро»	Коростишівський, Радомишльський	18,6	Рослинництво
ПрАТ «Райз-Максимко»	Чуднівський	5,0	Рослинництво, переробка, зберігання та реалізація
ТОВ «Логуре Агро»	Баранівський	5,7	Рослинництво

Джерело: власні дослідження.

За підсумками 2015 р. всіма категоріями господарств Житомирської області вироблено валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. на загальну суму 8140,2 млн грн, що менше на 696,8 млн грн порівняно з аналогічним періодом минулого року. Зокрема, вироблено продукції галузі рослинництва на суму 5253,0 млн грн, що на 794,8 млн грн менше, тваринницької галузі – 2887,2 млн грн, що на 98,0 млн грн більше. Індекс сільськогосподарського виробництва склав 92,1%, у т. ч. по галузі рослинництва – 86,9%, тваринництва – 103,5%. За даним показником Житомирська область перебуває на 18 місці серед регіонів держави.

Зменшення валового виробництва сільськогосподарської продукції рослинницької галузі відбулося у всіх категоріях господарств. На зменшення виробництва вплинули посушливі погодні умови. У результаті посухи сільськогосподарські культури загинули на площі майже 8,5 тис. га, у тому числі: кукурудзи на зерно – 3,2 тис. га, пшениці – 0,7 тис. га, гречки – 0,7 тис. га, сої – 1,9 тис. га, ріпаку – 0,7 тис. га. Знизилася урожайність сільськогосподарських культур, що відобразилося на зменшенні, порівняно до 2014 р., валового збору зерна, соняшнику, сої, ріпаку, цукрового буряка, картоплі, кормів й призвело до зменшення обсягу виробництва валової продукції галузі та індексу сільськогосподарського виробництва.

У 2015 р. сума вкладених вітчизняних інвестиційних коштів у розвиток аграрного сектора економіки області становила 875,7 млн грн, з них спрямовано: у сільськогосподарське виробництво 575,7 млн грн на придбання техніки та технологічного обладнання, худоби, будівництво та реконструкцію виробничих потужностей; у харчову та переробну промисловість – 300,0 млн грн інвестиційних коштів на технічне та технологічне переозброєння і структурну перебудову галузі відповідно до потреб внутрішнього і зовнішніх ринків.

Впродовж останніх років окремими інвесторами реалізовано інвестиційні проекти, що мають важливе значення для розвитку аграрного сектора економіки області. Зокрема, ТОВ “А.Т.К.” завершило будівництво насінневого заводу та освоїло сучасні технології зберігання зерна у с. Печанівка Романівського району, а також комплекс картоплесховищ у Чуднівському районі із сучасними технологіями зберігання картоплі. Реалізовано інвестиційні проекти із будівництва сучасних елеваторів ПСП «АФ “Світанок”» у Ружинському та насінневого заводу ТОВ “Ерідон” у Попільнянському районах. Завершено будівництво елеватора на 65 тис. т зерна ТОВ СП “Нібулон” у Чуднівському районі. Більшість інвесторів використовують інноваційні технології, що створюють умови для високотехнологічного розвитку аграрного сектора економіки області у найближчій перспективі.

У 2015 р. ТОВ “Компанія Райз” у с. Оліївка Житомирського району завершено будівництво комбікормового елеваторного комплексу для зберігання зерна потужністю 100 тис. т. У Попільнянському районі ТОВ “Сігнет-Центр”

с. Андрушки встановлено лінію із очистки та протруювання насіння потужністю 25–35 т на добу і здійснюється модернізація діючих елеваторів. У м. Бердичів введено в експлуатацію підприємство із зберігання зерна ТОВ “Бердичівський елеватор” ємністю одноразового зберігання 16 тис. т зернових культур.

Суттєвих зрушень досягнуто у розбудові великотоварного спеціалізованого виробництва продукції тваринництва. Протягом 2015 р. реконструйовано 17 виробничих об’єктів на молочних, свинарських й птахівничих комплексах із наповненням їх поголів’ям високопродуктивних порід та гібридів. Завершено будівництво роботизованого молочного комплексу у ПСП “Україна” с. Почуйки Попільнянського району, реконструйовано другу чергу молочного комплексу на 1000 голів корів у ТОВ “Дан Мілк” с. Вільськ Черняхівського району, здійснено реконструкцію другої черги молочно-товарного комплексу у СТОВ “Поліський господар” с. Гізівщина Любарського району. У свинарській галузі – реконструйовано та введено у дію тваринницькі приміщення на 2000 гол. свиней у АФ “Стожари” с. Кошелівка Червоноармійського району, введено у дію лінію свинокомплексу на 10 тис. гол. у ТОВ “Малинський бекон” Малинського району.

Для оновлення машинно-тракторного парку інвестиційними компаніями у 2015 р. спрямовано 209,9 млн грн на придбання 296 одиниць нової техніки, з них: 52 од. тракторів на суму 72,2 млн грн, 13 зернозбиральних комбайнів на суму 34,0 млн грн та 231 од. іншої техніки на суму 103,7 млн грн.

Проте, незважаючи на позитивні показники діяльності сільськогосподарських підприємств, слід відмітити деякі аспекти їх негативного впливу на екологічну обстановку в регіоні та розробити пропозиції щодо покращення антропогенного навантаження інтегрованих структур на навколишнє середовище [7]. Наприклад, масою непоодинокі випадки порушення агротехнічних вимог вирощування кукурудзи на зерно, сої, ріпаку як монокультури, соняшнику – із порушенням повернення на попереднє місце раніше встановлених термінів.

У зв’язку із недотриманням науково обґрунтованих систем ведення господарської діяльності погіршується екологічна ситуація, прогресують ерозійні процеси, які поширені на 105,0 тис. га сільськогосподарських угідь, що складає 3,5 % території Житомирської області і 6,5 % площ сільськогосподарських угідь. Протягом останніх років пройшла значна деградація доквілля, що призвело до активізації процесів водної ерозії, значних екологічних та економічних втрат і збитків. Рівень розораності угідь Полісся – понад 49 % – найвищим показником серед розвинутих європейських країн.

Прогресуючий розвиток перерахованих вище процесів в останні роки призводить до скорочення площ найбільш цінних ґрунтів, зменшення рівня родючості всього ґрунтового покриву, значного зниження екологічних функцій ґрунтів, зменшення біорізноманітності [1]. Намітилася негативна тенденція до підвищення кислотності сільськогосподарських угідь і зменшення поживних

речовин в ґрунті, зокрема фосфору та калію. Причиною такого стану є невідповідність внесених мінеральних добрив із рекомендованими науково обґрунтованими нормами, у кожному із названих підприємств відсутня галузь тваринництва, що зумовлює дефіцит органічних добрив. Поживні рештки заробляються у ґрунт і не можуть компенсувати нестачі органіки, тим більше, мали місце непоодинокі факти спалювання соломи.

Трансформації у виробничій структурі сільськогосподарських підприємств суттєво вплинули на освоєння земель. Наразі використання земельного фонду сільськогосподарського призначення у природній зоні Полісся нераціональне і екологічно незбалансоване. Співвідношення, яке склалося між орними землями й іншими видами угідь, як з екологічної, так і економічної точки зору, є незадовільним. Розораність агроландшафту коливається в межах 50–70 %, що майже у 2 рази перевищує її екологічно обґрунтований показник. Як наслідок, маємо підвищений рівень антропогенного навантаження на довкілля, що зумовлює поширення деградації ґрунтового покриву [8].

Екстенсивне ведення господарювання, нераціональне використання земель та висока розораність угідь призвели до зниження родючості ґрунтів та їх деградації. За 50 років ґрунти Полісся України втратили майже 25 % гумусу (табл. 2). Зростання ж антропогенного навантаження у період реалізації політики екстенсифікації сільського господарства не стільки забезпечувало досягнення запланованих світових рівнів виробництва продукції, скільки знижувало родючість земель.

Таблиця 2. Вплив внесення органічних і мінеральних добрив та вапнякових матеріалів на вміст гумусу в ґрунті

Рік обстеження	Внесено органічних добрив, т/га	Внесено мінеральних добрив, кг/га д. р.	Вапнування, т/га	Вміст гумусу у ґрунті, %
1966–1970	7,1	112	2,3	1,91
1971–1975	7,2	124	2,5	1,85
1976–1980	8,4	150	1,9	1,79
1981–1985	7,2	167	2,8	1,69
1986–1990	10,7	177	2,5	1,65
1991–1995	8,1	132	1,9	1,61
1996–2000	2,9	111	0,9	1,56
2001–2005	2,0	93	0,8	1,54
2006–2010	1,7	87	0,5	1,51
2011–2015	1,3	72	0,4	1,50

Джерело: розраховано за даними Інституту сільського господарства Полісся.

Однією з найважливіших причин зниження вмісту гумусу в ґрунті є зменшення внесення елементів живлення. Значну роль у підвищенні урожайності

культур в умовах Полісся відіграють органічні, мінеральні добрива та вапнування ґрунтів. Однак, у зв'язку із скрутним економічним становищем більшості виробників продукції, значно скоротилося внесення елементів живлення під основні культури.

Мінеральних добрив за останні 10 років вносилося близько 37 % до потреби, що суттєво вплинуло на врожайність та якість вирощеної продукції. Через скорочення поголів'я тварин незадовільна ситуація склалася з внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури [4]. Якщо така тенденція до зменшення гумусу в ґрунтах зберігатиметься і надалі, то у недалекому майбутньому Україна може опинитися на порозі гумусового голоду – великої екологічної катастрофи, і тоді вже ніякі агротехнічні, меліоративні, природоохоронні та організаційно-господарські заходи не зможуть відновити агротехнічний потенціал українського чорнозему.

Розглядаючи питання екологізації сільськогосподарського виробництва, необхідно прораховувати тенденції, що визначатимуть його стан у майбутньому. Прогрес у сільському господарстві ще донедавна визначався головним чином, механізацією, хімізацією та впровадженням нових сортів рослин і порід тварин [9]. Проте наразі ситуація змінюється, і на виробництво та ефективність господарської діяльності впливає велика кількість чинників, що відображається і на екологічній ситуації регіону.

Вирішення питань із виробництва продовольства та збереження навколишнього середовища повинно здійснюватися за рахунок введення передової системи землеробства, яка оснований на використанні раціональних сівозмін, науково обґрунтованої системи обробітку ґрунту з необхідною кількістю добрив, а також проведення різноманітних заходів, спрямованих на покращення водного режиму ґрунтів. Порушення цих вимог та несприятливі умови призводять до погіршення родючості ґрунту, його структури, розвитку водної й вітрової ерозій.

У сучасних умовах господарювання велике значення набуває питання охорони земель, адже безсистемне і безгосподарне їх використання призводить до зниження родючості ґрунтів з усіма екологічними й економічними наслідками. Відповідно до п. 4 ст. 22 Земельного кодексу України, земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва використовуються відповідно до розроблених і затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. На період до 1 січня 2015 р. вимога закону про наявність проекту землеустрою, що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозміни і впорядкування угідь, поширюється тільки на тих власників і землекористувачів, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного виробництва загальною площею більше ніж 100 га.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2011 р., № 1134 затверджено Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Такі проекти визначають розміщення виробничих будівель і споруд; організацію землеволодінь і землекористувань з виділенням сівозміни, виходячи з екологічних й економічних умов, формування інженерної та соціальної інфраструктури; визначення типів і видів сівозміни з урахуванням спеціалізації виробництва; складання схем чергування культур; проектування полів сівозміни; розробку плану переходу до прийнятної сівозміни.

За використання земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без відповідного проекту землеустрою, що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозмін і впорядкування угідь, з 1 січня 2013 р. настає відповідальність відповідно до вимог чинного законодавства, оскільки Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів” доповнено ст. 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якою використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без зазначених проектів буде передбачати накладення штрафу на громадян від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів.

Проблемним питанням наразі залишається інституційне забезпечення екологізації сільськогосподарського виробництва. Багатьом товаровиробникам у сучасних умовах господарювання вигідніше сплатити штрафні санкції ніж дотримуватися науково обґрунтованих норм господарювання. Дані протиріччя мають бути вирішені на законодавчому рівні з метою мінімізації наявних екологічних проблем аграрного сектора економіки.

Висновки

Одним із найважливіших напрямів у вирішенні завдань сталого розвитку сільського господарства і всього аграрного сектора економіки є екологізація виробництва. Реалізація цього завдання повинна здійснюватися за рахунок боротьби з ерозією ґрунтів; застосування органічних добрив; вапнування кислих ґрунтів; мінімізації техногенного впливу на ґрунти; ґрунтозахисних технологій; біологічних методів захисту рослин; оптимальних сівозмін. Для запровадження даних заходів необхідно на законодавчому рівні держави передбачити відповідальність користувачів земельних ділянок за екологічний стан землі та недотримання науково обґрунтованих норм ведення сільськогосподарського виробництва.

В умовах сучасних глобалізаційних викликів постає необхідність пошуку альтернативних шляхів збереження родючості ґрунту та поповнення його поживними елементами за рахунок удосконалення виробничої структури з

урахуванням спеціалізації господарства; насичення сівозмін бобовими і зернобобовими високобілковими культурами; поліпшення системи удобрення за рахунок сидератів, сапропелю, біогумусу, органічних решток сільськогосподарських культур; проведення заходів щодо збереження і відтворення родючості ґрунтів; запровадження органічного виробництва.

Перехід на засади агроекологічної стратегії розвитку аграрної сфери залежатиме, значною мірою, від ефективного інституціонального забезпечення цього процесу як з боку офіційних державних структур, так і за рахунок підключення неформальних механізмів. При цьому, матиме значення сформована система примусу й стимулювання суб'єктів господарювання щодо дотримання встановлених правил і вимог, у тому числі міжнародних і європейських, а також поширення добровільного виконання державою та окремими сільгоспвиробниками міжнародно визнаних принципів і стандартів відповідальної діяльності. Останні як вагому складову включають забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища. Першочергового значення при розробці магістральних напрямів переходу України на модель сталого розвитку набуває формування інституціональних засад системи ресурсоощадливого аграрного природокористування, яке екологізує залучення природних ресурсів у відтворювальний процес, сприяє їх економії та збереженню.

Перспективи подальших досліджень

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на формування інфраструктурного забезпечення для розвитку органічного виробництва з метою вирішення наявних екологічних проблем землекористування, забезпечення внутрішніх потреб органічною продукцією та формування експортних партій продукції.

Література

1. Бігдан О. В. Теоретичні аспекти екологізації сільськогосподарського виробництва / О. В. Бігдан // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 46–51.
2. Данкевич В. Є. Особливості розвитку органічного землеробства в умовах Українського Полісся / В. Є. Данкевич // Науково-практичний журнал «Збалансоване природокористування». – 2013. – № 4. – С. 71–75.
3. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Пер. з англ. Ін-т сталого розвитку. – К. : Інтелсфера, 2002. – 312 с.
4. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Дорош Й. Еколого-економічні імперативи реформування земельних відносин в умовах ринку / Й. Дорош, О. Дорош. // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 3. – С. 30–33.

6. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009–2010 роках та на період до 2015 року / М. М. Дейсан. – Житомир: Рута, 2009. – 304 с.

7. Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / К. А. Кондратьєва; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 16 с.

8. Національна екологічна політика України: стратегічні оцінки і рекомендації / Голова редакційної групи В. Шевчук / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Програма Розвитку ООН. Глобальний Екологічний Фонд. – К., 2007. – 57 с.

9. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 704 с.

10. Рогач С. М. Пріоритетні напрями екологізації аграрного землекористування / С. М. Рогач // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / редкол. : Д. О. Мельничук (відп. ред.) [та ін.]. – Вип. 168, ч.11. – К., 2011. – С. 90–97.

11. Саблук П. Т. Екологізація агропромислового виробництва – визначальна складова сучасної аграрної політики / П. Т. Саблук, О. В. Ходаківська // Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О. Лупенка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.

12. Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст : [підручник] / Т. Ю. Туниця. – К. : Знання, 2008. – 300 с.